

Místo vědy v obrodě společnosti u T. G. Masaryka [1965]

„Řeknou vám, že kritikou a polemikou kazíte svornost a odkrýváte slabosti svého tábora. Ale úpadek nastal při svornosti. Pravda jakživa nemůže býti škodlivá, a potom se bez ní zakrývají slabosti a chyby naše.“ (1897)

„Tu nezbyvá, má-li se stát obnova, než počít tím, že si osvojíme každý náležitě politické vzdělání a že budeme mít víc odhodlání stát v pravdě, nebát se toho, říci mínění své, než se to dnes děje.“ (1898)

Když přišel Masaryk v roce 1882 do Prahy jako nově jmenovaný mimořádný profesor filosofie na právě zřizovanou českou universitu, byl svým postavením téměř naprostým cizincem. Nejen proto, že až na výjimky nikoho neznal, ale především proto, že celý český život mu byl docela cizí. Přicházel dokonce s obavami: nebyl si jist svou češtinou, ale také se bál tehdejších českých poměrů literárních a filosofických. Měl na mysli jen profesorskou dráhu, nepomýšlel v té době na jiné působení než akademické; přesto se bál, že budou konflikty. V jistém smyslu to byl ústup od větších, velkolepějších plánů; uvažoval původně o akademické dráze někde v cizině (v Německu, v Anglii, dokonce v Americe). Nepochybně přišel do Prahy především proto, že se mu tak naskytla příležitost materiálně zajistit svou rodinu. Nicméně tímto okamžikem se nemění jen vnější scénérie Masarykova života, ale dochází k hluboké proměně samotné orientace jeho působení. Později chápe Masaryk své rozhodnutí vždycky jako zásadní; zajisté se tehdy rozhodoval pro češství, pro působení v českém kulturním světě. Spíše tušil než znal jeho nedostatečnost a jeho slabiny; jistě chtěl prospět národní vzdělanosti svým odborným studiem a celou svou činností. A přece, můžeme-li to posoudit, nedával potom víc než sám bral. Nebo jinak, lépe řečeno: Masaryk zdaleka neznamena tolik v tom, co přinášel odjinud, ze světa, jako v tom, v čem navazoval na domácí, českou tradici, na určitou výraznou linii českého života (v hlubokém smyslu politického, to znamená také myšlenkového, duchovního a mravního), která je předznamenána některými postavami české reformace a kterou charakterizují zvláště jména jako Komenský, Palacký a Havlíček (a ovšem Dobrovský, Kollár, Smetana a další). Masaryk se sám vědomě zařadil do této linie a vstřebal do sebe jejího ducha, přijal její logiku a dováděl ji dál. To všechno se mohlo stát jen za předpokladu jeho účasti na zápasech veřejného života; pouhé přestěhování do Prahy nemohlo mít rozhodující vliv. Masaryk sám řekl, že do našich politických problémů jej uvedly vlastně rukopisné spory. Ale co jej přivedlo doprostřed rukopisných bouří? Vždyť všechno svědčí pro to, že nepřišel s programem reformovat český život; ostatně toho o něm věděl příliš málo. Přicházel do Prahy také bez jakéhokoli hlubšího vztahu k tradici, na niž potom navázal;

Nejedlý podtrhl, že „ani jeden český duch nestojí při jeho filosofických počátcích, ani Palacký, ani Hus, ani Komenský, nikdo“. Odkud se bere ta velká angažovanost, ta bojovnost, ten zápal pro veřejnou a přímo politickou činnost u universitního profesora filosofie a sociologie? Máme snad hledat vysvětlení v Masarykově povaze, v jeho letoře a sklonech?

Je známo, že již první setkání s pražským světem – nejprve jen akademickým – je hned výrazným střetnutím; Masaryk hned od začátku naráží na domácí autority. Na nové universitě vládly dost malé poměry: žádná kritika, žádná výměna názorů. Vznikají nedorozumění a konflikty; brzo k nim dochází i ve veřejném životě. Tímto zvláštním napětím vůči společnosti, v níž žije a pracuje, je poznamenána pak celá jeho další činnost. Masaryk se nepřizpůsobuje, nezabydluje, nesžívá s touto společností, ale je stále jaksi napříč, neskladný, nepohodlný; časem získává spolupracovníky a přívržence, ale i jim je často proti mysli ono znepokojování a přímo pobuřování, které vždy znovu vyvolává svým postojem, myšlenkou, praktickým činem. Masaryk dráždí, aniž zamýšlí provokovat. Jistě je jiný, přivykl jiným způsobům, volnějším projevování osobních názorů. Masaryk také nemá bojácnou povahu; dojde-li k pobouření a útokům, neleká se a neustupuje, neuhlazuje svá slova, ale podrobně objasňuje a zdůvodňuje své stanovisko. Pokud pře zůstává u věci, udělá Masaryk pokaždé všechno, aby druhé přesvědčil; přitom však stojí na svém, nedbaje ničeho než věcných argumentů svých oponentů. Už v tom je jeho působení cenné, zvláště v českých poměrech. Masaryk všude kolem sebe viděl nedostatek vzdělání, nedostatek určitých a pevných názorů, strach říci své mínění, malé nebo žádné odhodlání vytrvat ve svém přesvědčení. Zvláště jej zlobilo např. v rukopisných bojích, když viděl neupřímnost mnoha obhájců Rukopisů, kteří v ně vskutku nevěřili, ale báli se to přiznat. Zdůrazňuje, že je třeba se opírat tomu ustavičnému kompromisování, které vidíme všude a všude v Čechách. Otázka vždy zní, zda to je správné či ne; a potom je třeba „stát podle přesvědčení a temperamentu na této své pravdě“ a „nedat svého přesvědčení potlačit spolkem, stranou, ničím“. Pochopitelně se může stát, „když se proti starým zvykům a generacím najednou kritika rozproudí, že kritizující jsou nespravedliví proti starým, a naopak, že staří příliš drží to staré“. „Starší páni jsou v majoritě, a majorita má všesky prostředky stíhat mladší generaci“. A tu je třeba postavit rozum proti rozumu: „Nemáme jiného měřítka než logiku a opět logiku. Kde není kritizování, zavládá autoritářství, a to je hrob všeho myšlení ve vědě i v politice.“ (Jak pracovat.)

Abyste měla kritika váhu, aby vůbec naše přesvědčení mělo váhu, je třeba poznat skutečnost a respektovat pravdu. Masaryk proti autoritářství a proti každému dogmatismu učil pochybovat, kriticky pochybovat. Masarykovi nejde o to, aby vyměnil jednu autoritu za autoritu jinou; proti jednomu dogmatismu nehodlá zastávat stejně dogmaticky stanovisko odlišné nebo opačné. Dovolává-li se odlišných názorů, dělá to proto, aby poukázal na

složitost věci a tím i možnost jiného přístupu, jiného, nového pohledu na ni. Tím zajisté relativizuje dosavadní autority, ale jenom proto, aby se dostal za všechny autority a za všechny prostředníky k věci samé. Víc než každá teorie je mu vždycky sama skutečnost, skutečnost mnohotvárná a komplikovaná, kterou je třeba vidět a znát, s níž je třeba mít vlastní zkušenost. Je třeba najít cestu ke skutečnosti, rozpoznat její povahu v dané chvíli, je nutno postřehnout naléhavost situace, zaměřit rozbor správným směrem a také udělat, co je právě třeba. Podívejme se blíže na to, jak Masaryk rozuměl tomuto úkolu.

Především tedy jediným spolehlivým prostředkem poznání skutečnosti, poznání pravdy je věda. Masarykovo pojetí vědy však není zcela běžné a málo se mu rozumělo. Když má vyložit podstatu vědecké práce, charakterizuje ji její přesností, pozorností a jejím zaměřením k nepatrným a všedním věcem. „Tím se liší člověk vědecky myslící od vědecky nemyslicího, že postihuje důležitost v tom, co jiného nezajímá,“ že zaměřuje svou „pozornost k tomu, čeho nikdo nedbá“. To zkoumání však musí být naprosto přesné; člověk, který nepracuje vědecky, nemá vůbec ponětí o tom, co to je vědecká přesnost. Jednostranná, jednosměrná přesnost ovšem zase nestačí: je třeba dávat pozor, dobrý pozor na vše, všímat si všeho, nic nepřehlédnout, na nic nezapomenout a také nic nezamlčet. Ta přesnost, exaktnost je něčím takovým, co dříve hledali a dosud hledají lidé v daném slovu. „Přísaha, to bylo zárukou jistoty. Práce vědecká je nepřetržitá přísaha, je ustavičné hledání a konstatování pravdy; mít vědomí této pravdy a mít schopnost tuto pravdu dokázat jako pravdu, to je ta přesnost.“ Vidíme sami zřetelně, co Masaryk potom říká i výslovně: to nejsou jen zásady intelektuálního postupu, ale také zásady mravní. „Konstatovat pravdu, neklamati ve vědě sebe ani jiných.“ (Jak pracovat.)

Vzniká otázka, jak vypadá skutečná, existující věda ve světle Masarykovy charakteristiky. Zejména je třeba prozkoumat, má-li Masaryk pro posouzení vědy a vědeckosti v tomto smyslu hlubší filosofické motivy a jaké. Vždycky se vyskytovaly hlasy, že Masarykovo myšlení je málo soustavné, aforistické, příležitostné. Na tom je hodně pravdy, pokud soudíme podle literárního díla. Znamená to však nutně, že Masarykovi jako mysliteli chybí filosofická integrita, že jednotlivé jeho příležitostně vyslovené názory jsou navzájem spojovány pouze osobností myslitele či dokonce politika? Protože Masaryk vidí ve vědě významný prostředek obrody nejen člověka, ale i celé společnosti, svádí to zběžného čtenáře k domněnce, že jde o celkem povrchní myšlenku osvěty vědou. Není pochyb, že i takové působení vědy ve společnosti má Masaryk na mysli a že s ním počítá. Ukazuje, jak jsou lidé v nejširších okruzích zasaženi ne-li přímo vědou, tedy alespoň jejími účinky. Ale to není Masarykův hlavní, nýbrž naopak velmi okrajový důraz v otázce významu vědy pro obrodu společnosti. Masaryk nevidí centrum důležitosti vědy ani v jejích technických aplikacích, i když jsou, jak všichni víme, nedozírné. V leckterém bodě jsou Masarykovy výklady neprůhledné, alespoň v prvním

přístupu. V roce 1962 dal Lubomír Nový výraz svým rozpakům slovy, že „v Masarykově pojetí vědy leží hluboké rozpory“; brzo prý opouští své některé příliš krajní formulace (když např. abstraktní vědy téměř vůbec za vědy nepovažuje) a nakonec dochází v jeho pojetí vědy k podivnému zlomu, jež Nový vysvětluje třídně. Mně se však zdá, že tam, kde Nový vidí rozpory a zlom, je možno zahlédnout a rozpoznat hluboké filosoféma zcela moderní a naprosto aktuální, kterému je právě dnes možno lépe rozumět uprostřed všech diskusí o filosofii člověka a o „světě bez člověka“, které před nás věda staví.

Pro Masaryka není jiného opravdového poznání než poznání vědecké; každé skutečné, soustavné poznávání je vědecké nebo alespoň k vědeckosti míří. V tom nečiní výjimku ani filosofie; také ona musí mít vědecký charakter: nemůže být jiná než vědecká, nesmí nikdy a v ničem být v rozporu s vědeckým poznáním. To proto, že „vědění všechno je jednotné, tvoří organickou soustavu“, živý systém. Protože se však „historicky vyvíjí, vzniká otázka, jak se jednotnost všeho vědění, in concreto věd, dá logicky a methodicky provést“. Tato jednota není tedy dána jako hotová, ale jako úkol; je to právě úkol filosofie, která se má stát „organizátorem vědeckého názoru o světě“. Ne ovšem tak, že by byla nad vědami, ale Masaryk ji chce mít ve vědách. Filosofie buduje celkový názor na svět nikoli shrnováním nebo zobecňováním poznatků jednotlivých věd, ale tím, že je vědám věčným i metodickým základem, takže „každá věda speciální má být pěstována ‚filosoficky‘, tj. se stálým zřením k celku“. V tom spočívá ona organizující úloha filosofie a jenom tak je splnitelný „methodický cíl filosofie: synthese celku“. To všechno je však dáno už povahou samotné skutečnosti, k níž se všechno poznání vposledu odnáší. Filosofie by měla být syntézou všech věd, ale nikoli snůškou všech poznatků, protože ani „svět není skladištěm věcí“. (Rukověť sociologie.) Poznat, to u Masaryka znamená co nejpřesněji, co nejplněji poznat konkrétní skutečnost, tj. konkrétní věci, svět jednotlivin, individuí, individualit živých i neživých. Někdy se tomu špatně rozumí jako atomizaci celého vesmíru, jako by byl svět u Masaryka pochopen jen jako souhrn jednotlivých věcí. Ale to Masarykovi ani nenapadá; to je zřejmé každému, kdo porozuměl Masarykovu chápání faktu.

Masaryk odmítá pozitivistické „konstatování faktů“; pro něho konstatovat fakt znamená mnohem víc, než co pozitivistovi přijde na mysl. „Jen konstatovat! Ano - ale ať se konstatuje všecko!“ „Konstatovat správně, konstatovat dobře, je již vyložit; nemůžeme konstatovat jen tento nebo onen kousek všehomíra, konstatovat musíme kousky všecky, konstatovat musíme celek, složený z těch částí, a konstatovat musíme především rozum konstatující - nemůžeme nekonstatovat celku, vývoje, ideje.“ „Smysl vývoje světového a společenského nelze postihovat tím pustým historickým, vlastně chronologickým empiricismem, jemuž značná část historiků hoví, nýbrž posuzováním a srovnáváním filosofickým - právě hledáním smyslu ve spoustě faktů.“ „Vnikáme duchem svým do smyslu

jednotlivostí.“ (Rukověť sociologie.) A jednotlivosti, to nejsou jen atomy; každá jednotlivina má ve vesmíru své zvláštní místo, je samostatnou osobností. Už chemik je v laboratoři postaven před jakési hmotné osobnosti, ale teprve v biologii poznáváme individuálnost v pravém slova smyslu. Člověk pak je individuem, osobností uvědomělou a cílevědomou. Proto je třeba vidět jednotliviny v jejich „konkrétní totalitě“ (Versuch einer concreten Logik), ale také celek v jeho konkrétní totalitě. (A ta ovšem není bez vývoje, bez historie.) Masaryk upozorňuje, že neexistuje objektivistická stupnice abstraktních věd (jak ji stanovil Comte), protože to by byla stupnice „člověka-diváka, pozorujícího svět ze svého pozitivistického křesla divadelního“. Ale ten člověk se přece musí dívat také na sebe a do sebe; na to chtěl Comte zapomenout. Tím ovšem je veta po objektivistické nepřetržitosti stupnice, protože není ani žádná objektivistická věcná nepřetržitost. Podle Masaryka přestává věcná nepřetržitost již mezi chemií a biologií, a přestává mezi biologií a psychologií. Už tím je hodně naznačeno o tom, jaký význam má Masarykovo pojetí jednotliviny jakožto konkrétní totality; také význam pro chápání jednoty vědění jako organické soustavy.

Vlastním předmětem poznání jsou tedy jednotlivé, konkrétní věci; ale Masaryk ví, že k tomu poznání dospíváme oklikou přes vědy abstraktní. Abstraktní poznání je u něho poznání zákonů a všeobecných vlastností věcí. To však znamená, že „abstraktní vědy, bezmála bych řekl, ani vědami nejsou“ (Základové konkrétní logiky); nejsou samostatnými, soběstačnými obory, ale jen zatímním, ovšem nutným, prvním krokem ke skutečnému poznání věcí, jimiž se zabývají vědy konkrétní. Jistě je „nejprve třeba si vyabstrahovat, theoreticky zkonstruovat a uvést ve vědní systém konstituující prvky a obecné zákony věcí a všelikých dějů - ale nezapomínat, že pravým předmětem a cílem poznání je ten svět jedinečných bytostí a věcí, který a jen který je nám dán“. (Hovory s TGM.) Proti abstraktnosti, ale také proti specializovanosti jednotlivých věd (neboť už specializovanost je eo ipso abstraktnost) je v celku poznání právě filosofie povolána dbát toho, aby se neztrácela konkrétní skutečnost, o níž konec konců jde. To je například naznačeno už tím, že filosofie má u Masaryka mnohem užší a podstatnější vztah k etice než věda; tato souvislost je ostatně příznačná a vede dále. Vědec je podřízen etice jako člověk, etice není podřízena věda, i když věda znamená úsilí, trpělivost, vytrvalost, obětavost, poctivost, tedy samé požadavky života nejen činného, ale přímo mravního. Naproti tomu je etika jádrem filosofie. Ona pozornost vědy, upřená k maličkostem a všednostem, dostává právě prostřednictvím filosofie novou dimenzi. Ukazuje se, že praktické použití vědy, aplikace jejích zjištění, uplatnění jejích poznatků jsou nedílnou součástí vědeckého poznání. Abstraktní výsledky vědeckého poznání jsou Masarykovi právě jen nezbytnou zacházkou, oklikou, neboť „kdybychom neprošli cestou abstraktního poznání, stáli bychom jako poloslepí před světem konkrétních jednotlivin“. (Hovory s TGM.) Věda však nesmí a

nemůže na této oklice, na této zacházce zůstat stát, nesmí se trvale zdržovat v oblasti abstraktního, ale musí vyústit prakticky a do konkrétní situace. Praktické vědy jsou budovány na vědách teoretických tak, že se vybírají poznatky k určitému danému účelu, ad hoc. Ale to je jiné dělení než na vědy abstraktní a konkrétní. Praktické vědy mají svůj organizující princip v účelu, který leží mimo obor všeobecného vědění, kdežto vědy teoretické je mají v předmětu vědním. V tomto smyslu pak oním účelem může být pro praktickou vědu také leccos abstraktního. V jistém smyslu pak je abstraktní všechno vědění vůbec, protože vědecké poznání je vždycky všeobecné; „ve vědě zevšeobecňujeme, generalizujeme, zákony nalézáme, zákony (induktivními) svět vykládáme“. To znamená, že „tedy ne o věcech samotných je poznání naše, nýbrž, abych tak řekl, máme spoustu více méně subjektivních poznatků, pomyslů, forem jakýchsi, do kterých celý ten svět logicky vtěsnáváme“. (O studiu děl básnických.)

Filosofie se až dosud vyvíjela, říká Masaryk, hlavně myšlením abstraktním; nová filosofie se počíná obracet k vědám konkrétním a praktickým. V tom je její pozitivnost, a časem bude a má být filosofie ještě pozitivnější, tak pozitivní, jako vědy speciální, k nimž je v poměru stále užším. Filosofie tohoto nového typu nemůže existovat bez upřímné, poctivé práce vědecké; ale jen filosofie může poskytnout vědám ono završení jejich vlastní vědeckosti, které jim je právě pro jejich abstraktnost odepřeno. Jenom filosofie může dovolit a přímo uskutečnit to, aby se moderní člověk speciálním monografickým myšlením dopracoval všeobecného, celkového, tj. právě filosofického názoru o světě a o životě, bez něhož nemůže poznat věci jako jednotliviny, v jejich konkrétní totalitě. Viděli jsme už také, že jednotliviny v Masarykově smyslu nesmějí být chápány jako samostatné danosti, „atomy“, nýbrž ve svých souvislostech a ve svém vývoji, tj. ve svém smyslu. A do těchto souvislostí, do tohoto smyslu patří i člověk, patříme i my, patřím já. Moje souvislost se světem není vztahem nezaujatého diváka, ale vztahem zaujatého účastníka. To je všechen smysl Masarykova důrazu na konkrétnost a věcnost. To není jen otázka teorie a praxe. Apel na konkrétnost míří na jinou rovinu: míří jak proti planému spekulování a hře se slovy, tak proti špatné praxi a proti zbytečné práci – neboť praxe může být neplodná právě tak jako teorie. (Hovory s TGM.) Důraz na konkrétnost je vposledu důrazem na správnou teorii a správnou praxi; ta je právě možná jen čelem ke konkrétním věcem, doprostřed konkrétní situace. A tato konkrétní situace je situací člověka, který chce mít „konstatováno“, jak má žít on, jak má myslit, jak jednat – aby všechno to konstatování kolem mělo nějaký smysl. Je situací společnosti, která není zdravá a která volá po obrodě. Je situací vědy, která je ochablá a bez energie. Je situací, v níž veřejné soudy a názory jsou opřeny o nekritické, pověrečné, násilnické a svévolné poznatky nebo důkazy, kdy lidské životy jsou v sázce a v nebezpečí a kdy záleží na každém nepovšimnutém faktu a faktíčku, kdy cesta pravdy je cestou námahy a mravní odvahy i sebekritičnosti. (Tak formuloval Masarykovu

situaci ve své monografii J. L. Hromádka.) Teprve když pochopíme tento poslední smysl Masarykova realismu a konkrétismu, můžeme říci, že jsme porozuměli jeho filosofii, ale také jeho bojům o svědomí národa, o něž zápasil v otázce rukopisné, za hilsneriády, v procesu proti jugoslávským vlastencům, nebo když byl obžalován více než třemi sty rozvášněnými katechety.

Pro Masaryka není tedy věda ani filosofie žádným samostatným, soběstačným zájmem, čistě akademickou záležitostí, pouhou teorií. Věda, která jde kupředu jen ve svém oboru, která poznává a objevuje nové souvislosti a nové zákony, která popisuje výsledky svých výzkumů a svá pozorování zveřejňuje pro odborné kruhy, není ještě celá věda, není pravá věda; skutečný význam, pravá hodnota vědy se realizuje teprve tam, kde z ní vyplývají důsledky pro celou společnost (tedy i pro jednotlivého člověka), pro praktický denní, osobní právě tak jako veřejný, pro kulturní stejně jako pro politický život. Masaryk je v tomto ohledu snad největším naším kritikem vědeckého lartpourlartismu, programu vědy pro vědu; jde v tom, jak jsme viděli, hodně daleko. Dávno se už vytýkalo Masarykovi, že zatahuje do vědy politiku. Skutečně se zdá, že Masaryk pěstoval filosofii, sociologii, psychologii jakoby především proto, aby těchto věd mohl použít pro cíle v nejširším smyslu politické, pro povznesení a obrodu společnosti. To ovšem svědčí spíše o opaku: věda je „zatahována“ do politiky. Masaryk je přesvědčen, že „také naše politika, jako všude jinde, musí být založena na hlubší a všestrannější práci kulturní, musí být praktickým užitím politického a obecného vzdělání vůbec“; zvláště pak „čeští politikové musí, jak Palacký správně žádal, to dovést, aby pro věc svého národa užili všech vymožeností vědy moderní, pokračující ustavičně“. Vědy přírodní a sociální je třeba doslova znárodnit, „přivtělit je do národního vědomí“; „posud právě mimo historii, mluvnictví a krásnou literaturu vědecké vzdělání u nás neznárodnělo“. „Realism je pokus znárodnit všecku vědu a filosofii: nezadáva vědecké přesnosti, realism chce vědu učiniti přístupnou všem vrstvám národa, chce vědecké a filosofické vzdělání socializovat“ (Česká otázka). Jako každá jiná praxe a umění je dnes také politika praxí a uměním uvědoměným a tedy na vědění a na vědě založeným, zejména na vědě politické. Proto i „poslanec musí být politicky vzdělán“; „parlamentarism bez politického vzdělání poslanců a tedy voličů je maskovaným absolutismem“. Proto je např. samozřejmé, že student již na universitě „přirozeně bude straníkem – mezi studenty strany vždy byly a budou. Vědecká příprava na život a tedy i pro politickou činnost jistě nevyklučuje stranictví“; „pravá věda je život, učíme se pro život“ (Naše nynější krize).

Věda tedy slouží společnosti a její obrodě. Vyhraněná sociální angažovanost vědy v Masarykově pojetí velmi ovlivnila celou českou vědu. Nedávno zmínil tuto okolnost L. Nový a konstatoval také nápadný prý nedostatek propracované teorie a smyslu pro rozvinutí filosofické problematiky u masarykovské filosofie. Ve smyslu toho, co jsme pochopili

při sledování podstaty Masarykova přístupu k vědě a k filosofii, k jejich vědeckosti, musíme ovšem namítnout, že ono rozvinutí filosofické problematiky není sice u Masaryka výslovně, systematicky, literárně provedeno, ale že všechno nasvědčuje hlubokému promyšlení celého problému a dokonce vyostřenému smyslu pro filosofický aspekt otázky. Společenská angažovanost vědy a filosofie nikdy nebyla Masarykovi nějakým jejich doplňkem, tím méně náhražkou či dokonce brzdou odbornosti; Masaryk se vždycky ostře stavěl proti diletantství. Podřizování vědecké práce společenským a vůbec lidským, všelidským (ale k tomu v Masarykově pojetí nutně patří také: obyčejně, všedně lidským) cílům je postulátem ne politického praktika, ale filosofa; je hluboce filosoficky zdůvodněno, neboť je výrazem základního Masarykova filosofického přesvědčení o primátu konkrétní reality (k níž patří také celý člověk a celá lidská společnost) nad pouze abstraktním a ve své abstraktnosti nutně kusým poznáním speciálních věd, jejichž odborná úroveň však zajisté nemá a nikdy nesmí být dotčena. Apel k angažovanosti vědy zcela zřejmě nemá moralizátorskou podstatu; hodnotící charakter a angažovanost vědy náleží k samotné její podstatě a vnitřní výstavbě. Proto poznáním pravdy naše povinnost nekončí; jestliže jsme ve vší odpovědnosti nabyli přesvědčení o správnosti nebo nesprávnosti stavu věcí (ať ve vědě, vůbec v poznání, nebo ve skutečnosti, v politice atd.), pak musíme žádat zavedení důsledků svého lepšího poznání a odstranění všeho, co se takovému zavedení přičí a co mu je na překážku (Rádl). A nejen žádat, ale musíme sami dát k dispozici všechny síly a schopnosti a celým svým životem se zasadit o to, abychom správnější věc prosadili. Opravdovost, která zavazuje každého bez výjimky, není ovšem možná bez kritiky a bez boje, tedy bez rizika. O všem je třeba přemýšlet, k žádnému nedostatku a k žádné nesprávnosti se nesmíme chovat lhostejně anebo trpně, žádnou chybu, o níž víme, nesmíme schvalovat, před žádnou nespravedlností nesmíme zavírat oči. Není-li zbytí, je třeba kritizovat také autority, vědecké, umělecké, politické, jakékoli. Neboť požadavek konkrétnosti nám nedovoluje zůstat u obecných pravd; plyne z něho také, že na prvním místě stojí kritika do vlastních řad, i když se ovšem vždycky raději vidí kritika namířená navenek (Rádl). To právě dovedlo Masaryka opětovně doprostřed nejtěžších pŮtek. Jeho účast v rukopisných bojích anebo zejména jeho boj proti rituální pověře v Hilsnerově aféře nebyly na prvním místě prací buditelskou, osvětovou, politickou, ale byly bojem filosofickým, vědeckým, mravním (Hromádka).

Masaryk vidí v České otázce věc tak, že „obsahem podvržených Rukopisů konstruována byla domnělá minulost slovanská a česká – obraz té minulosti nutně musel být opraven“. To byl čestný úkol nové university, ale i úkol národní. Bylo třeba „odstranit pozlátko a ukázat minulost pravou a takto odčinit poblouzení některých křisitelů, kteří se v závodě s kulturní prací ostatních národů spokojovali zdáním“. Nové generaci tím vyvstal „i nový vědecký úkol, nahradit falešnou minulost minulostí pravou a neméně

skvělou, ba skvělejší, než se starovědecká škola vlastenecká domnívala“. Nutně to všechno zasáhlo i školu, školní mládež, neboť „Rukopisy byly předmětem vyučování a na nich se budovalo alespoň slavnostní nadšení vlastenecké. Předtím bylo pochybování o Rukopisech vždy v kruhu užším potlačeno, ale nyní se to již nepodařilo; naopak spor se stal všenárodním, jak se ho chopila žurnalistika, stavíc se proti nezastrašené kritice vědecké“. Žurnalistika se postavila „proti mladší generaci vědecké, a spor byl pak netoliko o obsah Rukopisů, nýbrž o svobodu myšlení“. „Mužové jako Tomek a jiní se neštíteli v otázce vědecké hlasovat.“ „Brzy nešlo už jen o národní rozum, než i o národní mravnost; přirozeně a docela logicky vedla kritika takto zahájená k revizi celé duchovní organizace národní, až konečně i politické.“ Ukázalo se, že nová generace musí provést kritickou revoluci, jejímž výsledkem bude „důkladná revize celého národního programu a konání, tedy programu obrodního“. Skutečná věda, má-li být opravdu vědou v Masarykově smyslu, nemůže obejít takovýto úkol, nemůže se vyhnout svým konkrétním národním a společenským povinnostem, nemůže nekončit u konkrétních věcí a v konkrétních situacích jako u svého posledního cíle. Musí však zůstat vědou; boj o pravost Rukopisů musel být veden vědeckými prostředky, zkoumáním historické gramatiky, sociologie, estetiky, paleografie, chemie apod. Vrcholná vědecká přesnost a obezřetnost byla nezbytná také při prosazování revize procesu s Hilsnerem. Správně říká Hromádka, že nikdo, kdo chce posoudit vědeckou metodu Masarykovu, nemůže přehlédnout jeho publikace, které vydal k polenskému procesu. Masaryk se jednou (v Hovorech) vyslovil, že svou filosofii, svou noetiku a metafyziku si formuloval pro foro interno, literárně však je soustavně nezpracoval, jen příležitostně to ono napsal. Svou filosofii souborně nepřednášel ani nenapsal. Je však prý implicitně v jeho literárních pracích; je obsažena i v tom, co a jak jednal. Myslím, že se mi podařilo alespoň naznačit, že tomu tak skutečně je. Masaryk nebyl malým filosofem; jeho myšlení naprosto nepostrádalo hloubku a pronikavost. Ale zbývá větší úkol, než je dokazování této skutečnosti. Masarykově praxi jistě lépe porozumíme, pochopíme-li dobře jeho teorii, filosofické motivy, které jej k této praxi vedly. Ale praxe předchází teorii a v praxi je také víc, než do ní uložil teoretický rozvrh. Tak vyvstává hlavní úkol, podrobit Masarykovu praxi (správně, hluboce pochopenou) nové teoretické reflexi, která by naši praxi dovedla zase dál. Neboť „nazpět nemůžeme a nechceme jít, musíme tedy, nechceme-li zůstatí státi, tlačiti kupředu“ (Sebevražda).